

АСЕРТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ В ІСТОРИЧНОМУ РАКУРСІ

Ткачук Т. А. доктор психологічних наук, професор
Державний податковий університет
<https://orcid.org/0000-0002-2721-6392>

Стаття присвячена аналізу асертивності як спроможності людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку та відповідати за неї. Акцентується, що асертивна людина характеризується високим рівнем мотивації досягнення успіху, має стійку потребу у досягненні високих результатів у будь-якій справі, у прагненні зробити роботу швидко, якісно й на високому рівні. Ці якості в особистості мають генералізований характер і виявляються у будь-якій ситуації, незалежно від характеру її змісту. Напрямок прояву асертивності визначається ціннісними орієнтаціями людини.

Ключові слова: асертивність; впевненість у собі; оптимізм; відповідальність; самокритичність; агресивність; впевненість; ініціативність.

Вступ. У сучасному світі люди все більше переймаються усвідомленням цінності власного життя, розумінням, що воно дається один раз і прожити його необхідно не «як вийде», а «по-справжньому», хоча у кожного існують власні уявлення, що означає жити «повноцінно, впевнено». Кожна особистість є симбіозом індивідуальних характеристик, біографій, життєвого досвіду, особистісних якостей, характерів, завдяки чому кожен з нас є унікальним.

У сучасному соціумі, який часто піддається економічним і суспільним змінам, починає виникати необхідність дослідження нових особливостей особистості людини. У світі, що динамічно змінюється, гостро постає питання про особистісні якості, здатні допомогти впоратися з новими викликами життя. Найгостріше відчувається необхідність чітко формулювати власні думки, адаптуватися під новий темп життя, впевнено заявляти про власні права. На даний момент педагогіка та психологія намагаються виявити передумови, що ведуть до успішної адаптації у подібних умовах. Завдяки багаторічній виконаній роботі вітчизняних та зарубіжних науковців, існує доступ до великого архіву накопичених знань.

Мета статті полягає в науково-теоретичному аналізі феномену асертивності особистості в історичному ракурсі.

Відповідно до мети статті визначено такі **завдання:** здійснити аналіз наукових підходів до вивчення проблеми асертивності

особистості у фаховій літературі, схарактеризувати асертивні особистісні якості індивіда та розкрити особливості асертивного типу поведінки особистості.

Теоретичне підґрунтя. В останні роки все частіше у статтях та монографіях зустрічається поняття «асертивність». Воно вперше знайшло своє визначення у працях Е. Солтера наприкінці 50-х початку - 60-х років ХХ століття, і свідчило, що «асертивність – це здатність людини конструктивно наполягати на своїх правах, проявляючи позитивну повагу до інших людей, при цьому повністю відповідаючи за свою поведінку» (Salter, 1964, С.173). У розробленій Ендрю Солтером «умовно-рефлекторній терапії» основна увага приділялася необхідності повного та спонтанного виразу особистих почуттів, бажань та потреб як умова розширення можливостей для самореалізації та особистісного розвитку.

Таким чином, Е. Солтер вперше виділив як визначення поняття асертивності, так і фізіологічні закономірності й передумови, які ведуть до її прояву. Поштовхом для цього стали роботи І.П. Павлова, де зазначалося, що переважання процесів гальмування над процесами збудження можуть призвести до початку формування «гальмівної» особистості, яка буде неспроможною до чіткого і відкритого вираження власних почуттів, потреб і бажань, внаслідок чого – обмежена в самореалізації, і відчує через це ускладнення у встановленні контактів з оточуючими людьми. Отже, автор спробував пояснити причини появи невпевненої

поведінки (Salter, 1964).

Такі зарубіжні вчені як А. Маслоу, Е. Берн, К. Роджерс, Е. Фромм теж займалися проблемою асертивності, але до Е. Солтера вона не мала чіткого визначення.

Клінічним психологом А. Лазарусом були визначено основні звички, характерні для людей з асертивною поведінкою: здатність відкрито говорити про свої бажання та потреби; спроможність сказати "ні" й відкрито говорити про свої позитивні та негативні почуття; вміння встановлювати контакти, починати, підтримувати та закінчувати розмову.

На думку психотерапевта М.Сміта, асертивність означає здатність людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку та відповідати за неї. Його версія асертивності, яка стала найбільш популярною була опублікована ним у книзі «Тренінг впевненості у собі»: Я маю право оцінювати власну поведінку, думки та емоції та відповідати за їх наслідки; Я маю право не вибачатися і не пояснювати своє поведінку; Я маю право самостійно обмірковувати, чи відповідаю я взагалі або певною мірою за розв'язання проблем інших людей; Я маю право змінити свою думку; Я маю право помилятися та відповідати за свої помилки; Я маю право сказати: «я не знаю»; Я маю право бути незалежним від доброзичливості інших і від їх позитивного ставлення до мене; Я маю право приймати нелогічні рішення; Я маю право сказати: «я тебе не розумію»; Я маю право сказати: «мене це не цікавить». Зрозуміло, що у такого підходу з'явилися і критики, які позначили необхідність пам'ятати не тільки про свої «права», а й знати «обов'язки» щодо оточуючих. В іншому випадку, асертивний тип поведінки, може перейти «кордони» і трансформуватися в агресивний. Нині, визначення асертивності включає у себе поняття «відстояти свої права» та «поважати права інших». Розглянемо приклади: «Асертивність – це здатність людини впевнено і з гідністю відстоювати свої права, не ігноруючи при цьому права інших. Асертивною називається пряма, відкрита поведінка, яка не має на меті завдання шкоди іншим людям» (Smith, 1999, С.31).

Асертивна людина має право на реалізацію потреб свого «Я», але не

утискаючи при цьому потреб інших людей. Її не треба дбати про захист свого «Я», вона достатньо вільна у виборі цілей та засобів, оскільки їй не потрібно захищатися або самостверджуватися. «Асертивність — це особистісна характеристика, що створює передумови для демонстрації індивідом відкритої цілеспрямованої поведінки, яка визначає можливість вибудовування соціальної взаємодії на конструктивній основі, що дозволяє сміливо висловлювати власні почуття та переконання, впевнено відстоювати свої права, усвідомлюючи та поважаючи інтереси інших людей» (Twenge, 2001, С.120).

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволив виділити ті особистісні риси, які характеризують асертивність і є її компонентами. Так, на думку більшості зарубіжних та вітчизняних дослідників, асертивну особистість характеризують: автономність, цілеспрямованість, самостійність, незалежність, ініціативність, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, відповідальність, вимогливість до себе та інших, здатність до емпатії, рефлексії.

Відповідно до вищеперерахованих структурних компонентів та характеристик асертивності критеріями її сформованості є наступні: особистісний, когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий (Білоушенко В, 2016; Лучків, 2017). Кожен із названих критеріїв виявляється у сукупності кількісних і якісних показників. Кількісні показники містять інформацію про кількість набраних балів за тестами внаслідок діагностики властивостей особистості, що характеризують асертивність. Якісні показники асертивності дозволяють судити про глибину її особистісного розвитку (від розвиненої здатності до низького рівня, вираженого в нездатності виявляти асертивну поведінку).

Особистісний критерій визначає сформованість індивідуально-особистісних рис, які характеризують асертивність особистості. До них належать: впевненість у собі, самостійність, незалежність, наполегливість, рішучість, сміливість, цілеспрямованість, самоконтроль, відповідальність, самоефективність та суб'єктність

Когнітивний критерій визначає спроможність конструктивного підходу до

вирішення проблем, правильне уявлення про соціальні норми, здатність за допомогою цих знань аналізувати поведінку власну та інших людей, адекватність самооцінки, здатність до рефлексії своєї та чужої поведінки, розвиненість раціонального мислення, реалістичність, готовність приймати рішення у ситуаціях невизначеності.

Емоційно-ціннісний критерій визначає сформованість емоційної та ціннісно-сислової сфер особистості: сили, стійкості, глибини чуттєвих переживань, емоційної стабільності, здатності до співпереживання, емпатії, активної життєвої позиції, самоповаги та творчого ставлення до життя, вимогливості до себе та інших, позитивних мотиваційних установок та смисложиттєвих орієнтацій.

Поведінковий критерій визначає здатність вільно спілкуватися з людьми і висловлювати свої думки і почуття, послідовно відстоювати свої інтереси, відкрито заявляти про свої цілі та наміри, поважаючи при цьому інтереси оточуючих, прагнення зробити щось швидко і добре, вміння доводити розпочату справу до кінця і активно реагувати у психологічно напружених ситуаціях.

Результати і обговорення. Асертивність як особистісна якість людини становить центральну частину структури суб'єкта активності. З погляду філософії екзистенціалізму, суб'єктом є «людина як причина самої себе» (Б.Спіноза), яка має повну екзистенційну свободу, «свободу волі» («людина робить саму себе» – М. Хайдеггер).

У філософії екзистенціалізму ставлення до людини визначається виходячи з ідеї відсутності детермінованості того, що відбувається зараз, «тут і тепер», у даний момент. При цьому «... жива реальна людина не зводиться до сукупності психічних та фізіологічних функцій, а існує як унікальне Я, як інтегральна єдність тілесного, душевного та духовного досвіду; буття людини, маючи самооцінку та безумовну реальність, є найвищою загальнолюдською цінністю» (Мойсеєнко, 2017, С. 27).

Тривога, вина, страх, розпач, надія, свобода, відповідальність, любов та інші почуття не закладені в людині спочатку, а породжуються її власними вибором та зусиллями. Асертивність полягає в тому, що людина в кожний момент свого життя сама

вирішує, чим вона далі займатиметься і в якому напрямку розвиватиметься. Людина творить себе сама і вона «є лише те, що сама з себе робить» (Cooley, 1984, С. 323).

Розумінню принципу суб'єктності у психології сприяє аналіз змісту поняття «суб'єкт». Суб'єктом, на думку Р. Декарта, є індивід, який мислить і діє на розумній основі, а також має певну автономію та внутрішню стимульовану активність у межах дії механізму жорсткого детермінізму, що визначає поведінку людини.

У пострадянські часи наприкінці двадцятого – початку двадцять першого століття поняття власне «асертивності», «асертивної поведінки» почали досліджувати в Україні. І якщо зарубіжні дослідники описували цей феномен переважно у поведінковому дискурсі (відстоювати права, брати відповідальність, виявляти впевненість, поводитися спокійно, наполегливо, поважати права інших, переконувати, вести переговори, відмовляти тощо), знаходили кореляти асертивної поведінки (негативні: тривожність, соціальний страх, емоційне вигорання, агресія, ворожість; позитивні: успішні партнерські відносини, кар'єрне зростання, менеджмент, задоволеність життям, висока самооцінка, життєвий успіх), пострадянські дослідники прагнули до екзистенційного розуміння асертивності, спираючись на гуманістичні концепції Р. Емерсона, Ж.Леддлофа, А. Маслоу, Р.Мея, Г. Олпорта, Ф.С. Перлза, К. Роджерса, Т. Харріса, В. Франкла, Е.Фромма і вони віддавали перевагу вивченню її як якості особистості (Ryan & Anas, 2008).

Дослідників даної проблеми, настільки захопила тема асертивності, що в наукових працях з'явилися декларації прав асертивної особистості. Розширення досліджень асертивності обумовлено, передусім, соціальним запитом про необхідність наявності людей, вільних від радянських стереотипів конформності, авторитаризму, тоталітаризму. У сучасних умовах соціально-економічних і політичних трансформацій суспільство потребує особистостей, які мають власну думку, що може бути незалежною від позицій інших. Вони вміють протистояти маніпулятивним впливам, впевнено заявляти про власні інтереси, цілі

та досягати їх, при цьому з повагою ставитися до оточуючих.

У психології асертивність як основна властивість суб'єкта, будучи інтегральною характеристикою активності людини, асоціюється з цілеспрямованим, самостійним, незалежним, ініціативним, наполегливим, вимогливим, рішучим, «пробивним», впевненим типом особистості. Асертивна людина відрізняється готовністю приймати рішення у ситуаціях невизначеності та відповідати за свої дії, конструктивним підходом до вирішення проблем. Асертивність проявляється в умінні вийти за межі свого «Я», знаходити в несприятливій ситуації позитивні моменти, в ефективній соціальній та особистісній адаптації до існуючих умов. Асертивність сприяє успішній діяльності, якщо людина при цьому є розумною, раціональною, мислячою, знаючою, вдумливою, розвиненою, ерудованою в різних сферах діяльності.

Асертивна людина відрізняється високим рівнем мотивації досягнення успіху, який виявляється у стійкій потребі досягти високих результатів у будь-якій справі, у прагненні зробити роботу швидко, якісно й на високому рівні. Ці якості в неї мають генералізований характер і виявляються у будь-якій ситуації, незалежно від характеру її змісту. Напрямок прояву асертивності визначається ціннісними орієнтаціями людини.

Асертивність людини може мати і негативний відтінок, коли індивід будь-якими шляхами та засобами прагне досягнення власних цілей асоціального характеру. Негативна асертивність може виявлятися в безкомпромісності, агресивності, авторитарності, амбітності, відсутності самокритичності, завищеній самооцінці, зайвій самовпевненості, упертості, афективності, ослабленні морально-етичних бар'єрів у взаєминах з оточуючими людьми.

З точки зору А. Бандури «...бути асертивним означає бути самоініційованим і саморегульованим ...» (Bandura, 1982, С.10). Він вважав, що упевнені у собі (асертивні) люди виявляють велику ефективність у творчому аналізі ситуацій. Він увів у науковий обіг поняття «самоефективність», якою можна висловити асертивність. Самоефективність індивіда проявляється у здібностях та вміннях, які дозволяють:

- усвідомити та зрозуміти зміст проблеми;
- створювати альтернативні ситуації;
- концептуалізувати релевантні засоби досягнення мети;
- передбачати наслідки прийняття рішення;
- реалізувати прийняте рішення;
- самостійно контролювати поведінку та при необхідності змінювати рішення та цілі.

Асертивні люди, будучи «самоефективними», найбільш здатні до адаптації у невизначених ситуаціях, оскільки вони вміють прогнозувати результати майбутніх дій на основі всебічного аналізу різних результатів розвитку подій, відрізняються гнучкістю, здатністю переорієнтуватися на альтернативні способи вирішення проблем.

Близьким за змістом поняттям до суб'єктності, що характеризує асертивну людину, є поняття самості. Зміст цього поняття спочатку пояснювався Юнгом із застосуванням принципу ентропії у психології, відповідно до якого розподіл енергії у психіці прагне рівноваги. Ідеальний стан цілісної функціональної системи організму – самість, завдяки своїй трансцендентній функції, здатна забезпечити досягнення намічених цілей індивідом. Е.Фромм вважав, що асертивність індивіда можна характеризувати як прагнення до трансценденції. На його думку, завдяки прагненню до трансценденції людські потреби піднімаються над своєю тваринною природою і людина стає творцем (Фромм, 2019).

Відповідно до принципу активності в психології, асертивність суб'єкта спонукає його приймати рішення діяти за умов невизначеності (ризик) з максимальним використанням власного особистісно-інтелектуального потенціалу.

Позитивна асертивність як компонент суб'єктності реально проявляється за наявності свободи дій у підприємливості людини у межах законів соціуму, за умов дотримання правових та етичних норм. Підприємливість – це здатність швидко трансформуватися та адаптуватися до нових умов, інноваційної діяльності (Герасіна, 2010).

Асертивні дії людини підтримуються її переконаністю у їхній адекватності та ефективності. Як зазначає Л.Б. Шнейдер, «на

переконаність людей у своїй ефективності впливає рівень їх мотивації, що знаходить свій вираз у величині і тривалості докладених зусиль для виконання завдання, вона дозволяє не послаблювати зусиль, необхідних для досягнення успіху, і швидко відновлювати упевненість у собі у ситуаціях невдач».

Ефективність асертивних дій людини залежить від наявності у неї достатньо високого рівня розвитку універсальних психологічних якостей, таких як інтелектуальні, комунікативні та волеві властивості.

Проблема асертивності була в епіцентрі низки науковців, що дозволяє сформулювати загальні, для більшості людей, погляди на «повноцінне, впевнене життя» та способах його досягнення. Цікавими з цієї точки зору є положення відомого психотерапевта Карла Роджерса, «... такі вирази, як «щастя», «задоволення», «блаженство», «задоволеність», не здаються мені такими, які цілком підходять для описи процесу, який я назвав «повноцінним життям». Аналізуючи свій досвід взаємодії з клієнтами, він розглядає це поняття як « процес руху по шляху, який обирає людський організм, коли він є внутрішньо вільним розвиватися у будь-якому напрямі. Автор відмічає і характерні якості, які повинна мати людина, якщо вона прагне освоїти цей процес: відкритість досвіду (здатність чути себе, жити своїми суб'єктивними почуттями), прагнення жити теперішнім (уникати обмеження свого досвіду необхідними рамками, які відповідають упередженим ідеям), довіра до свого організму (уникати опори на «встановлені певною групою» принципи та правила поведінки, довіряти своїй цілісній організмичній реакції на нові ситуації), повноцінне функціонування (залученість до процесу буття). Людина повинна сама визначати найбільш ефективний напрямок дій, спираючись на власні умовисновки, вірити у свої здібності, формувати нові взаємостосунки, уникати конформізму (згоди під «тиском» групи), виявляти конструктивну агресію у відповідних ситуаціях. Підводячи підсумок, своїм міркуванням, К.Роджерс резюмує: «Я переконаний, що повноцінне життя – не для малодушних. Воно пов'язане з розширенням та зростанням своїх можливостей» (Rogers, 1951, С. 265).

Ці ідеї співзвучні і філософу, психоаналітику Еріку Фромму, який вважає, що людина, саме розкриваючи свою самість, реалізуючи власні індивідуальні якості, усвідомлює та відчуває повноцінність свого буття. Сприйняття кожної життєвої ситуації як можливостей для самореалізації та розкриття своїх потенцій, дозволяє зробити життя насиченим та відчути себе цілісно бути повністю включеним до взаємодії з оточуючим світом, проживати життєві події осмислено та повноцінно.

Цікаві погляди Е.Фромма на питання буття та володіння. При «володінні», люди помилково припускають, що самоздійснення є тотожним самовираженню через речі, які індивіди прагнуть придбати, що веде до саморуйнування та стагнації. Звичайно, матеріальний достаток має значення в житті, але у пріоритеті повинно бути «буття», коли людина виступає активним суб'єктом діяльності, продуктивно використовує свої людські потенції, проживаючи справді повноцінне життя (Фромм, 2019, С.255).

З точки зору психіатра Віктора Франкла, антиподом повноцінного життя може виступати екзистенційний вакуум, коли людина проживає внутрішню порожнечу в результаті відмови від власних смислів і цінностей, життєвих цілей. У цьому стані людина закрита від смислів та наданих їй можливостей і не спроможна побачити перспективи. Люди можуть мати високий соціальний статус, матеріальне благополуччя, але перебуваючи у постійному внутрішньоособистісному конфлікті, відчувають порожнечу власного життя та постійну незадоволеність подіями, які проживають.

Крім цього, на думку В.Франкла, для людини є важливим залишати за собою свободу вибору, уникаючи конформізму (пристосувальницької позиції щоб догодити «більшості») та тоталітаризму (безглузде підпорядкування іншим, які нав'язують свою волю). В іншому випадку, людина стає жертвою обставин та інших людей, позбавляючи себе права на самовизначення та можливості нести відповідальність за власні вчинки та життя в цілому (Франкл, 2016).

Акумуляція ключових ідей К. Роджерса, Е.Фромма, В.Франкла дала змогу сформулювати наступні тези: матеріальне

благополуччя, високий соціальний статус не можна вважати основою повноцінного життя. Повноцінне життя – це процес, що передбачає певні дії людини: жити осмислено, мати свободу вибору, проявляти ініціативу, ставити цілі, бути наполегливим, відчувати відповідальність за свої вчинки, розвивати власний потенціал, бути в злагоді з навколишнім світом. Для можливості здійснювати вищезазначені дії, особистість повинна мати відповідні якості: самостійність, терпимість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, незалежність, толерантність, ініціативність, врівноваженість, розкутість тощо. Визначившись з поняттям «повноцінне життя», постає запитання: Який тип поведінки є оптимальним, щоб сприяти трансформації нашого життя в повноцінне? На наш погляд, відповіддю може бути «асертивний тип поведінки».

Висновки. Асертивність – особистісна якість, необхідна для успішної діяльності, яка особливо важлива у сучасних соціально-економічних умовах, коли успіх залежить від цілеспрямованості, активності, впевненості у собі, відкритості, ініціативності, наполегливості, енергійності людини. Асертивність відносно нове поняття у психології, походить воно від англійського слова «assertive» (асертивний), що означає позитивний чи надмірно наполегливий, самовпевнений, наполегливий. У вітчизняній психології асертивність сприймається як якість особистості, як інтегральна характеристика активності людини. Нині у психологічній науці ще немає усталеного уявлення про зміст цього поняття. У зв'язку з цим його аналіз на основі філософських і психологічних концепцій особистості, її властивостей, активності в різних видах діяльності, спілкуванні, пізнанні є актуальним.

Зазвичай, асертивність розглядається у порівнянні з двома іншими формами поведінки: пасивною, коли особистість не виявляє належної соціальної активності, що веде до руйнування її відносин із зовнішнім та внутрішнім світом; і з агресивною, коли ці руйнування відбуваються вже за її власною волею, навмисно.

Поняття «асертивна поведінка» відображає такі особистісні якості як впевненість у собі, ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, толерантність, незалежність у судженнях, самоконтроль, самостійність, незалежність, відкритість новому досвіду. Якщо провести паралелі з раніше розглянутими якостями особистості, які необхідні для повноцінного життя, то можна констатувати, що вони ідентичні, відповідають очікуванням дослідників до суб'єктів, які можуть перетворити своє життя до рівня «повноцінного».

Акумуляція ключових ідей К. Роджерса, Е.Фромма, В.Франкла дала змогу резюмувати, що матеріальне благополуччя, високий соціальний статус не можна вважати основою повноцінного життя. Повноцінне життя – це процес, що передбачає певні дії людини: жити осмислено, мати свободу вибору, проявляти ініціативу, ставити цілі, бути наполегливим, відчувати відповідальність за свої вчинки, розвивати власний потенціал, бути в злагоді з навколишнім світом. Для можливості здійснювати вищезазначені дії, особистість повинна мати відповідні якості: самостійність, терпимість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, незалежність, толерантність, ініціативність, врівноваженість, розкутість тощо. З огляду на вищесказане, саме асертивний тип поведінки сприяє трансформації людського життя в повноцінне.

Список використаних джерел

1. Білоущенко В. (2016). Теоретичний аналіз поняття «асертивність» в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. *Інсайд*. Вип. 13. С. 51-54.
2. Герасіна С. (2010). Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 10. С. 139 – 149.
3. Лучків В. З. (2017). Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. Житомир, 200 с.
4. Мойсєєнко, В. В. (2017). Аналіз наукових підходів дослідження поняття «асертивності». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». Вип. 5. Т. 1. С. 170 – 175.

5. Франкл В. (2016). Людина у пошуках сенсу. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 160 с.
6. Фромм Е. (2019). Втеча від свободи /переклад з англ. М.Яковлєва – Харків. Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 288 с.
7. Bandura A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, №37. – Pp. 122 – 147.
8. Cooley E. L., Nowicki S., Jr. (1984). Locus of control and assertiveness in male and female college students. *The Journal of Psychology*. P 85-87.
9. Rogers, Carl (1951) Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory
10. Ryan E. B., Anas A. P., Mays H. (2008). Assertiveness by Older Adults with Visual Impairment: Context Matters // *Educational Erotology*. Vol. 34. P. 504, 512–515
11. Salter, A. (1964). The Theory and Practice of Conditioned Reflex Therapy. In J. Wolpe, A. Salter, & L. Reyna. *The Conditioning Therapies: The Challenge in Psychotherapy* (pp. 21–37). New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
12. Smith M., Noll J. A., Bryant J. B. (1999). The Effect of Social Context on Gender Self-Concept. *Sex Roles*. Vol. 40. P. 499 – 512.
13. Twenge J. M. (2001). Changes in Women's Assertiveness in Response to Status and Roles: A Cross Temporal MetaAnalysis, 1931–1993 // *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 81. P. 133–145.

References

1. Biloushchenko V. V. (2016). Teoretychnyy analiz ponyattya «asertyvnist» v pratsyakh vitchyznyanykh ta zarubizhnykh naukotsiv [Theoretical analysis of the concept of "assertiveness" in the works of domestic and foreign scientists]. *Insayt*. Vyp. 13. S. 51-54. ((in Ukrainian).
2. Herasina S. V. (2010). Asertyvna povedinka yak peredumova formuvannya pochuttya vlasnoyi hidnosti ta samopovahy studentskoyi molodi. Problemy suchasnoyi psykholohiyi [Assertive behavior as a prerequisite for the formation of a sense of self-worth and self-esteem of student youth]. *Vyp.* 10. S. 139 – 149. (in Ukrainian).
3. Luchkiv V. Z. (2017). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku asertyvnosti v yunatskomu vitsi [Psychological features of the development of assertiveness in adolescence]: dys. ...kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Zhytomyr, 200 s. (in Ukrainian)
4. Moysenyenko, V. V. (2017). Analiz naukovykh pidkhodiv doslidzhennya ponyattya «asertyvnosti» [Analysis of scientific approaches to researching the concept of "assertiveness"]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky. Kherson : Vydavnychy dim «Helvetyka»*. Vyp. 5. T. 1. S. 170 – 175. (in Ukrainian).
5. VFrankl. (2016). Lyudyna v poshukakh sensu [Man in search of meaning]. *Knyzhkovyy Klub «Klub simeynoho dozvillya»*. 160 s. ((in Ukrainian).
6. Fromm E. (2019). Vtecha vid svobody [Escape from freedom] / perekl. z anhl. M. Yakovlyeva. — Kharkiv: Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvillya», 288 s. (in Ukrainian).
7. Bandura A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, №37. – Pp. 122 – 147.
8. Cooley E. L., Nowicki S., Jr. (1984). Locus of control and assertiveness in male and female college students. *The Journal of Psychology*. P 85-87.
9. Rogers, Carl (1951) Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory
10. Ryan E. B., Anas A. P., Mays H. (2008). Assertiveness by Older Adults with Visual Impairment: Context Matters // *Educational Erotology*. Vol. 34. P. 504, 512–515
11. Salter, A. (1964). The Theory and Practice of Conditioned Reflex Therapy. In J. Wolpe, A. Salter, & L. Reyna. *The Conditioning Therapies: The Challenge in Psychotherapy* (pp. 21–37). New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
12. Smith M., Noll J. A., Bryant J. B. (1999). The Effect of Social Context on Gender Self-Concept. *Sex Roles*. Vol. 40. P. 499 – 512.
13. Twenge J. M. (2001). Changes in Women's Assertiveness in Response to Status and Roles: A Cross Temporal MetaAnalysis, 1931–1993 // *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 81. P. 133–145.

Summary

PERSONAL ASSERTIVENESS: THE PROBLEM OF DEFINING THE CONCEPT IN A HISTORICAL PERSPECTIVE

Tkachuk T. Doctor of Psychology, Professor, State Tax University

Introduction. The article is devoted to the analysis of assertiveness as a person's ability not to be influenced by current influxes and assessments, to independently regulate and respond to authoritarian behavior. It is emphasized that an assertive person is distinguished by a high level of motivation to achieve success, which is manifested in a persistent need to achieve high results in any matter; in the desire to do work quickly, qualitatively and at a high level. These features, in particular, can be generalized and manifest in any situation, regardless of the nature of the situation. The direct manifestation of assertiveness indicates a person's value orientations.

Purpose. The purpose of the article is a scientific and theoretical analysis of the phenomenon of assertiveness and its features from a historical point of view. The tasks of the article are: to analyze scientific approaches to the development of the problem of assertiveness in the literature, to characterize the assertiveness of the personality, to identify the features of the assertive type of behavioural.

Methods. To achieve the aim and objectives of the article, a comparative critical analysis of modern scientific literature was used, allowing us to define the concept of "assertiveness", the criteria for the formation of assertiveness, as well as parallels with the concept of "full life".

Originality. The article considers assertiveness as an integral quality of personality, on which a person's ability to achieve success in life largely depends. It is one of the main properties associated with a purposeful, self-reliant, independent, proactive, persistent, demanding, decisive, "punching", confident personality type.

It is noted that the justification for the need to develop assertiveness in a person was first presented in the theory of the American psychologist A. Salter, who used the concept of assertiveness in patient behavior training and considered assertive behavior as the optimal, most constructive way of interpersonal interaction, worldview in general, as opposed to the two most destructive methods - manipulation and aggression.

It has been established that an assertive personality is characterized by: autonomy, purposefulness, independence, initiative, perseverance, determination, self-confidence, responsibility, demandingness of oneself and others, the ability to empathy, reflection, which are structural components of assertiveness.

It is noted that the criteria for the formation of assertiveness are: personal, cognitive, emotional-value, behavioral. Each of the above criteria is manifested in a set of quantitative and qualitative indicators. Quantitative indicators contain information about the number of points scored according to the results of the test-diagnostics of personality properties that characterize assertiveness. Qualitative indicators of assertiveness allow us to judge the depth of its personal development (from a developed ability to a low level, expressed in the inability to demonstrate assertive behavioural).

Conclusion. Assertiveness is a personal quality necessary for successful activity, which is especially important in modern socio-economic conditions, when success depends on a person's determination, activity, self-confidence, openness, initiative, perseverance, and energy. Assertiveness is a relatively new concept in psychology; it comes from the English word "assertive", which means positive or excessively persistent, self-confident, persistent. In domestic psychology, assertiveness is perceived as a quality of personality, as an integral characteristic of human activity. Currently, psychological science does not yet have a well-established idea of the content of this concept. In this regard, its analysis based on philosophical and psychological concepts of personality, its properties, activity in various types of activity, communication, and cognition is relevant.

Typically, assertiveness is considered in comparison with two other forms of behavior: passive, when a person does not show proper social activity, which leads to the destruction of their relationships with the external and internal world; and aggressive, when these destructions occur of their own free will, intentionally.

The concept of "assertive behavior" reflects such personal qualities as self-confidence, initiative, purposefulness, determination, perseverance, tolerance, independence in judgments, self-control, independence, openness to new experience. If we draw parallels with the previously considered personal qualities that are necessary for a full life, we can state that they are identical, they correspond to the expectations of researchers for subjects who can transform their lives to the level of "full-fledged".

Key words: assertiveness; self-confidence; optimism; responsibility; self-criticism; aggressiveness; confidence; initiative.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 30.06.25.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 06.09.25.

© 2025. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.